

Sápmi samhällsstruktur

En studie av politiken i det historiska samiska samhället

Abstract

To a large extent, the historical Sami society is looked upon as non-political and uncivilized. It is problematic, partly because it is false and partly because it could increase conflict in modern Sami issues. This essay focuses on the historical Sami society in the light of fundamental ideas about politics. Can the historical Sami society be viewed as a political society? Which political elements can be identified in the historical Sami society?

This study shows that there has been numerous political elements within the Sami society. The original form of Sami organisation is by many considered to be the siida. It was governed by a council that amongst other things was in charge of the distribution of resources within the Siida. If politics is defined as the governing of organized human groups, the Siida should without doubt be viewed as a political institution.

Whether the historical Sami society was political or not is a complicated question, especially due to the different views on what a political society is. It is, however, possible to say that it was an organized society, far from the image of uncivilised nomads that exist both among scientists and other people.

Nyckelord: Sápmi, sameer, skolter, samhällsstruktur, politiskt samhälle, territorialitet

Antal ord: 9493

Čoahkkáigeassu

Sámi servodat adnojuvvo dávjá eahpepolitihkalažžan ja eahpesiviliserejuvvon. Dát lea problemáhtalažžan, sihke dan dihte go lea boastut ja dan dihte go dát oaidnu sáhtta dagahit riidduid ođđaáigásaš áššiin. Dán dutkamis guorahallo historjjálaš sámi servodat, dábalaš politihkalaš jurdagiid vuolggasajis. Sáhtta go atnit historjjálaš sámi servodaga politihkalaš servodahkan? Makkár politihkalaš komponeanttaid sáhtta identifiseret historjjálaš sámi servodagas?

Dát dutkan vuoseha čielgasit ahte leat gávdon mánja politihkalaš komponeantta sámi servodagas. Mánjasat atnet *siidda* ovttá álgovuolggalaš sámi servodatkonstrukšuvdnan. *Siida* stivrejuvui dikkis, mas earret iežá lei ovddasvástádus juogadit resurssaid siidda miellahtuide. Definerejuvvo go politihkka organiserejuvvon olmmošjoavkkuid stivremin, de *siida* lea čielga politihkalaš institušuvdna.

Lea váttis jearaldat, lei go historjjálaš sámi servodat politihkalažžan dehe ii, erenoamážit jos váldá vuhtii dan ahte gávdonjit mánja oainnu politihkalaš servodaga mearkkašumis. Lea goit vejolaš dadjat ahte sámi servodat gal lei organiserejuvvon, ja guhkin eret dan govas eahpesiviliserejuvvon nomádain mii gávdo dutkiid ja iežá nai olbmuid gaskkas.

Författarens tack

Jag vill tacka min handledare Erik Ringmar för givande diskussioner, inspirerande föreläsningar och hjälp med att specificera uppsatsämnet. Vidare vill jag tacka Curt Persson, filosofie doktor i historia vid Luleå Tekniska Universitet, för värdefulla tips om litteratur och kloka synpunkter på mitt arbete. Till sist riktar jag ett tack till Olle Kejonen, som översatt uppsatsens sammanfattning till nordsamiska.

Ordlista

Nordsamiska	Skoltsamiska	Motsvarighet svenska
Beahcán	Peäccam	Petsamo
Geaggáneatnu		Köncämäälven
Guovdageaidnu		Kautokeino
Kárášjohka		Karasjok
noajdde		Nåjd
	norrâz	ting
ráđđi		råd
Sápmi	Sää'mjânnam	Sameland
siida	sijda	sit

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Allmänt.....	1
1.2	Syfte och frågeställning.....	2
1.3	Metod och motivering	2
1.4	Disposition	3
1.5	Material, avgränsningar och tidigare forskning	4
1.6	Begreppsförklaringar.....	5
2	Det politiska samhället	7
2.1	Vad är politik?.....	7
2.2	Vad är ett politiskt samhälle?.....	8
2.2.1	Politik och samhällsutveckling.....	9
2.2.2	Politiska system.....	10
2.2.3	Politik och territorium	11
3	Den samiska samhällskonstruktionen	13
3.1	Siida-systemet	14
3.1.1	Den skoltsamiska siidan	14
3.1.2	Siidan och byarna i västra Sápmi	16
3.2	Beslutsfattande, rättssystem och resursfördelning	17
3.2.1	Beslutsstruktur och juridiskt system hos skolterna	17
3.2.2	Beslutsstruktur och juridiskt system hos västsamerna	18
3.2.3	Resursfördelning	20
3.3	Utrikespolitik.....	20
3.3.1	Gränsdragning i siida-systemet	21
3.3.2	Birkarlarna.....	22
3.4	Kritik	22
4	Det politiska samiska samhället	24
4.1	Grundläggande samhällsstruktur	24
4.2	Det politiska systemet	25
4.3	Samerna och territorialiteten	27
4.4	Sammanfattande slutsatser och diskussion	28
5	Litteraturförteckning	31

1 Inledning

1.1 Allmänt

Enligt Kirsti Strøm Bull med fler (2001), rättfärdigade John Locke Européernas övertagande av land i Amerika med att ett folk som inte kultiverar jorden inte har någon rätt till den. Därför kunde inte Amerikas ursprungsbefolkning, som till viss del var nomadfolk, göra anspråk på land. Dessutom menade Locke att ett politiskt samhälle alltid är bundet till ett specifikt territorium, något som återkommer hos andra samhällskontraktstänkare. Ett nomadfolks samhälle kan alltså inte, enligt honom, vara ett politiskt samhälle. Även om inte alla uttalat skulle hålla med Locke, kan starka drag av den synen på jakt- och samlarsamhällen och nomadfolk återfinnas än idag – inte minst gällande sameer bosatta i Sverige. Undantaget några få platser i landet ser vi på samerna historiskt som oorganiserade och ociviliserade människor. Den finlandssvenske geografen och geologen Väinö Tanner (s.344) skrev om det redan 1921:

I den allmänna föreställningen är väl också merendels den uppfattningen ännu gällande, att de primitiva lapparna aldrig förmått bilda några ordnade samhällen, utan strövade omkring på slump och togo för sig vad de funno i naturen, övervägande utan hänsyn till andra. Följaktligen postuleras, att det var en stor välsignelse för lapparna, att de nordiska grannstaterna togo hand om dem och skapade ordning och jämvikt i deras utkantssamfund. [...] Denna uppfattning är grundfalsk.

Det råder stor okunskap om det samiska samhället, och sällan beskrivs deras traditionella sociala konstruktioner i termer av politik. Kunskapsbristen riskerar att leda till befästandet av fördomar och konflikter i moderna politiska frågor.

1.2 Syfte och frågeställning

Huvudsyftet med föreliggande arbete är att öka förståelsen för det historiska samiska politiska samhället. Förhoppningen är att det ska kunna bredda synen på vad ett politiskt samhälle är och genom det bidra till att förändra synen på till exempel nomad- och samlarsamhällen som opolitiska eller ostrukturerade.

Frågeställningarna är:

- Kan det historiska samiska samhället betraktas som ett politiskt samhälle?
- Vilka politiska inslag kan identifieras i det historiska samiska samhället?

Den första frågeställningen består alltså av två delar: den teoretiska strukturen av ett politiskt samhälle och den faktiska konstruktionen av det samiska samhället.

1.3 Metod och motivering

Undersökningen har genomförts som en beskrivande fallstudie med endast ett fall. Vanligen väljs fall i enfallsstudier utifrån att det ska leda till någon typ av generaliserbarhet, men det är också möjligt att motivera valet med att fallet är extra viktigt eller tungt. Vad som är viktigt och inte ska bedömas inom ramarna för den teoretiska diskurs som omger fallet (Teorell & Svensson, 2007, s.150f).

Den teoretiska utgångspunkten i arbetet tas ur grundläggande statsvetenskapliga idéer om vad politik är och hur ett politiskt samhälle ska förstås. Tyngdpunkten ligger på tanken om territorialitet som förutsättning för politikens existens, och vid övriga tänkbara förutsättningar som ställs upp av den statsvetenskapliga forskningen för när ett samhälle kan räknas som politiskt. Studiens teoretiska grund innefattar också delvis teorier som närmast hör hemma inom den politiska antropologin, däribland hur den politiska strukturen varierar bland annat beroende på om det rör sig om ett samlarsamhälle eller ett pastoralt samhälle.

I den här studien motiveras valet av fall framförallt genom dess tyngd. Att studera det samiska samhället inom ramen för grundläggande politisk filosofi är ovanligt, men viktigt. I den teoretiska grunden för statsvetenskapen finns utrymme att inkludera andra typer av samhällssystem än det traditionella westfaliska. Det utrymmet bör också utnyttjas. Samerna är i sin roll som Sveriges urfolk en betydelsefull del av statsvetenskapen, inte minst för den historiska politiska forskningen. Förståelse för de historiska förhållandena är fundamentalt för att förstå och lösa de moderna politiska konflikter som råder idag.

1.4 Disposition

I uppsatsens första kapitel beskrivs problemområdet och dess koppling till den moderna konflikten och dagens kamp för att bevara det samiska. Arbetets syfte och frågeställning presenteras och metoden motiveras. Därefter följer en diskussion kring det valda materialet och en genomgång av de avgränsningar som gjorts. Kapitlet avslutas med en genomgång av några definitioner och språkliga frågor.

Det andra kapitlet börjar med en genomgång av tänkbara definitioner av politik. Därefter beskrivs tre olika aspekter på det politiska samhället: antropologiska teorier om samhällsutveckling, de grundläggande dragen hos ett politiskt system och politikens koppling till territorialitet.

I det tredje kapitlet presenteras den samiska samhällskonstruktionen. Beskrivningen delas upp i tre delar. Den första handlar om den grundläggande samhällsstrukturen, i form av huvuddragen för siida-systemet. Den andra berör beslutsfattande, rättssystem och resursfördelning. Den sista delen handlar om vad som kan beskrivas som det samiska samhällets utrikespolitiska drag. Genomgående tar de tre delarna utgångspunkt i det skoltsamiska samhället, och kompletteras därefter med information om det västsamiska. Kapitlet avslutas med en genomgång av den kritik som har framförts mot i huvudsak vissa delar av historieskildringen av siida-systemet.

Det fjärde kapitlet sammanfogar kapitel två och tre och fokuserar på att besvara frågeställningarna. Det samiska samhällets grundläggande

samhällsstruktur presenteras i relation till de olika politiska tankarna som redogjort för i kapitel två. Tills sist diskuteras studiens slutsatser och huvuddragen ur analysen sammanfattas.

1.5 Material, avgränsningar och tidigare forskning

En av de viktigaste avgränsningarna som gjorts i arbetet är den i tiden. Samerna har levt på Nordkalotten i tusentals år, och det har i detta arbete varken funnits utrymme eller material till att studera hela den perioden. Att sätta tydliga gränser för exakt vilka år som studeras är dock heller inte önskvärt. Det samiska samhällets utveckling har sett olika ut i olika delar av Sápmi, mycket beroende förhållandet mellan de olika statliga organisationerna och den samiska befolkningen.

Undersökningen fokuserar i stora drag på det samiska samhället från 1300- till 1800-talet. 1886-års renbeteslag har fått utgöra en senare gräns gällande samerna i Sverige eftersom denna lag på många sätt innebar att det samiska samhället blev svenskt. Studien fokuserar alltså på det samiska samhället innan år 1886. Den tidigare gränsen har av praktiska skäl fått variera, mycket beroende på tillgång på information.

Materialtillgången har i stor utsträckning fått styra uppsatsens utformning. Arbetet strävar genomgående efter att beskriva det samiska samhället självständigt, och inte dess relation till någon statlig organisation eller företrädare. Det kompliceras framförallt av två saker. Dels är de tidiga skriftliga källorna inte nedtecknade av samerna utan av präster och tjänstemän, och riskerar därför att vara färgade av fördomar, okunskap eller rena missförstånd. Dels nedtecknades de första källorna om samerna i Sverige i en tid då det svenska samhällets påverkan på det samiska redan blivit relativt stor, och en självständig beskrivning av ett samiskt samhälle blir då nästintill omöjlig att genomföra.

Det finns en hel del tidigare forskning om samerna. En av de tyngsta källorna i undersökningen är Väinö Tanners studie *Antropogeografiska studier inom Petsamo-området*, som han skrev efter att ha vistats hos skolterna några längre

perioder. Det är riskabelt att förlita sig för mycket på en enskild källa, även om den är betydelsefull för den moderna forskningen om samerna. Tanners slutsatser har till exempel blivit kritiserade av andra forskare som menar att de helt eller delvis är felaktiga. Det råder också skilda meningar om hans slutsatser kan appliceras på hela Sápmi eller inte. Tanners arbete är dock så betydelsefullt för historieskildringen att det inte är möjligt eller rimligt att utelämna hans bild av det samiska samhället. Det är viktigt att förhålla sig kritisk till både Tanners och andra forskares historiebetraktningar, och vara uppmärksam på utifrån vilket material de konstruerar sin bild av samerna.

Rörande den teoretiska delen om det politiska samhället har flera avgränsningar behövt göras, och några intressanta och givande områden har utelämnats helt. Jeremy Larkins (2010) resonemang om territorialitet i förhållande till kultur är ett exempel på ett sådant område. Eftersom varken statsvetenskapen eller andra vetenskaper är ense om vad politik är, syftar den teoretiska delen till att skapa en övergripande bild av de delar av politiken och det politiska samhället som är relevant för studien. Det görs med andra ord inga anspråk på att bilden skulle vara uttömmande.

1.6 Begreppsförklaringar

Genomgående i arbetet har, i så stor utsträckning som möjligt, samiska begrepp och samisk stavning använts för att benämna bland annat samiska orter eller samhällsfenomen. I första hand innebär det nordsamiska begrepp, eftersom det är den överlägset största samiska dialekten. Ett exempel är begreppet *siida*, som är namnet på en samisk samhällsinstitution. Trots att det finns flera östsamiska stavningar av begreppet har endast den nordsamiska använts, för att undvika förvirring. När det östsamiska samhället beskrivs återkommer dock begrepp som inte har en tydlig översättning på nordsamiska. Då har istället det östsamiska ordet använts. Ett exempel på det är det östsamiska begreppet *norrâz*, som var skolternas ting och domstol. Skolterna i sin tur är en grupp *samer* som ursprungligen bodde på Kolahalvön i Ryssland (Nationalencyklopedin, 2016).

Något som undersökningen återkommer till flera gånger är nomadfolken. Enligt Nationalencyklopedin är nomader ett "...folk eller grupper av människor vilkas försörjningsform inte nödvändiggör eller medger fast bosättning". Tidigare har det också talats om halvnomader, vilket till exempel innefattar folkgrupper som är fastboende på olika ställen beroende på årstid (Helander, 2016).

Undersökningen innehåller också flera begrepp som kräver en kort förklaring. Ett är birkarlar, vilka var handlesmän som verkade i kustrakterna kring lappmarkerna under framförallt medeltiden (Sundström, 2016). Lappmarkerna var svenska kronans administrativa indelning av norra Skandinavien (Nationalencyklopedin, 2016). Samerna bor till stor del fortfarande i Sápmi. Det kallas på svenska för Sameland, och utgörs av samernas traditionella bosättningsområde. Det sträcker sig över Finnmarksvidda i Nordnorge, från Idre och norröver i Sverige, över nordligaste Finland samt Kolahalvön i Ryssland (Nationalencyklopedin, 2017). En del av den samiska befolkningen är och har varit indelade i samebyar. Det ska inte blandas samman med en bebyggelseenhet, utan är en beteckning på den samfällighet vari bland annat renskötseln bedrivs (Nationalencyklopedin, 2017).

Det bör också sägas några ord om den samiska noajdde, som på svenska kallas för nåjd. Det var samernas schaman, som var en typ av religiös ledare. Noajdde kunde kontakta gudarna med hjälp av sin trumma, och var en viktig gestalt i religiösa ceremonier (Samiskt informationscenter, 2017).

I samband med att skolternas arvsrätt presenteras nämns begreppet renmärke. Ett renmärke visar vem som äger renen, och består av olika snitt i dens öron. Renmärket är personligt och ärvs vanligen (Sámediggi, 2017).

2 Det politiska samhället

2.1 Vad är politik?

Frågan om hur begreppet politik definieras är en av de mest grundläggande inom statsvetenskapen, och politiska tänkare har genom historien inte varit ense om vad politik faktiskt är. En allmän och övergripande definition beskriver politik som ”...*styrandet av organiserade mänskliga grupper*”. Kort innebär det att besluta om hur, när och på vilket sätt gruppens resurser ska fördelas. Det är alltså en relativt bred definition, och många olika typer av organisationer kan genom det ses som politiska organisationer. Det går att precisera definitionen till att innebära endast ”...*styrandet av en viss art av organisationer*”, och mer specifikt styrandet av offentliga organisationer (Jansson, 1969, s.35f).

Nationalencyklopedin definierar istället politik som ”statskonst” och som ”...processen att erövra och utöva makt i offentliga sammanhang”. Begreppet politik innefattar då två saker. Dels själva sakinnehållet i den politiken som förs, men också de politiska beslutsprocesserna (Andrén, 2016). Där ingår, förutom beslutsfattarnas agerande, också de personer eller rörelser som försöker påverka processens utgång. Att studera politiska processer innebär bland annat att identifiera vilka funktioner de olika institutionerna i samhället har (Jansson, 1969, s.41f, 175f).

Eftersom statsvetenskap innebär studiet av politik är det möjligt att beakta vad den statsvetenskapliga forskningen fokuserat på, för att kunna avgöra vad som betraktats som politiskt. Statsvetenskaplig forskning begränsade länge studiet av politik till att i stor utsträckning endast innefatta studiet av politiska institutioner. Det innebar bland annat att undersökningar fokuserade på politiska partier, regeringars beslutsfattande och olika typer av valsystem. Forskningen utvecklades efter hand till att också innefatta det mänskliga beteendet, där individen har en

central roll i politiken. Det kan då handla om frågor som till exempel hur en persons kön påverkar dens politiska aktivitet (Jansson, 1969, s.57-59).

Det är svårt att definiera någon som politiskt, men också att definiera något som opolitiskt. Det går att argumentera för att vad som helst kan vara politiskt om det sätts i relation till något eller placeras i en viss kontext. På samma sätt kan allt avpolitiserats, om det fräntas en specifik kontext. Thomas Dowsons resonemang om jakt- och fångstsamhällenas hällmålningar kan illustrera vidden av begreppet politik. Målningarna kan visa att också människorna i mycket gamla jakt- och fångstsamhällena har ägnat sig åt politik. Hällmålningarna i södra Afrika är exempel på bilder som hade till syfte att reproducera ett politiskt klimat, såväl som att berätta om samhället, menar Dowson (2000, s.413-423). Det innebär att hällmålningar skulle kunna betraktas som politik, om de sätts i relation till den funktion de hade i samhället de skapades. Samtidigt är målningarna, betraktad som endast bilder på en stenhäll, inte lika självklart politiska.

Var gränsen går för vad som kan vara politik och inte är omöjligt att svara exakt på. Möjligen är det rimligare och effektivare att istället besvara frågan om politikens definition i förhållande till det samhälle den existerar i.

2.2 Vad är ett politiskt samhälle?

Lika lite som statsvetenskapliga tänkare varit ense om vad politik är, har de varit ense om hur ett politiskt samhälle ska förstås. I hur stor omfattning ett samhälle ska uppvisa politiska drag för att det ska kunna betraktas som ett politiskt samhälle är en relevant fråga. Det finns flera olika aspekter av diskussionen om det politiska samhället som är viktiga. En av dem är teorierna i politisk antropologi, som ofta kretsar kring samhällets olika utvecklingsstadier och kring frågan om vid vilken utvecklingsgrad ett samhälle kan sägas vara politiskt. En annan rör det politiska systemet och dess beståndsdelar. En tredje aspekt, som återkommer hos både moderna och klassiska statsvetare, handlar om huruvida ett politiskt samhälle måste vara avgränsat i rummet eller inte och om territoriell bundenhet är en förutsättning för politiken.

2.2.1 Politik och samhällsutveckling

Traditionella teorier om samhällsutveckling förklarar politik som en produkt av civilisationen. Utvecklade samhällen är politiska, och outvecklade är anarkistiska. Det är idéer som återfinns hos flera politiska filosofer, bland annat Platon och Hobbes (Lewellen, 1992, s.7).

Flera antropologiska teorier om samhällsutveckling har i stor utsträckning kretsat kring tanken på högre och lägre stående samhällen, starkt inspirerat av den naturvetenskapliga evolutionsteorin. Jakt- och fångst samhällen har betraktats som en ursprunglig och lägre utvecklad samhällsform. De nomadiska och pastorala dragen anses ha utvecklats senare, och jakt- och fångst samhällena har beskrivits som relativt oorganiserade (Karlsson, 2006, s.42f). Att jakt- och fångst samhällen helt saknat politiska organisationer är dock inte ett korrekt antagande. Alla samhällen har haft auktoritära och inflytelserika personer, i större eller mindre utsträckning. Dessa personer har representerat gruppen i dess relation med andra, och tagit beslut som hela gruppen följt. I flera fall har inflytelserika medlemmar i gruppen bildat råd som haft till uppgift att avgöra tvister och besluta om resurser (Biesele & Hitchcock, 2000, s.18-21).

Kritik mot den traditionella synen på samhällsutveckling har framförts från flera håll. Redan under 1800-talet argumenterades det för att primitiva samhällen faktiskt var organiserade, men utifrån släktskap. Samhällets utveckling sker då, enligt teorin, genom att dess organisation mer och mer baseras på territorium istället för släktskap. Idén om att släktskap kan utgöra den primära formen av politisk organisation har utvecklats och återfinns i moderna teorier om samhällsutveckling (Lewellen, 1992, s.7f).

Den moderna antropologin har lämnat vissa delar av framförallt de evolutionistiska dragen, och skiljer heller inte längre på släktbaserade och territoriellt baserade samhällen. Däremot finns tanken om de olika samhällsstadier kvar. Det primära politiska samhället anses vara baserat på släktskap (Lewellen, 1992, s.10-15). Flera saker som sammankopplas med mer utvecklade samhällen återfinns inte i lägre samhällen. Det primära samhället ses som egalitärt, och det saknas alltså i stor utsträckning privat äganderätt. Det finns inte heller någon struktur av klasser eller mer omfattande hierarkier (Karlsson, 2006, s.42f).

2.2.2 Politiska system

Det kan tänkas att existensen av ett politiskt system är en förutsättning för att ett samhälle ska kunna benämnas som politiskt. Definitionen av ett politiskt system är emellertid inte helt klar, men det går att identifiera några grundläggande drag bland de definitioner som finns.

Enligt Schmucl Eisenstadt (1993) består ett politiskt system av framförallt tre delar. Först och främst karaktäriseras det av att samhället har ett legitimt monopol på våld och tvång över människorna i ett visst territorium. Vidare finns det en inneboende plikt att upprätthålla själva systemet, och slutligen att hela samhället strävar efter att genomföra de kollektiva målen och upprätthålla den interna ordningen genom sanktioner och regler. Även om politiska roller inte alltid är urskiljbara, menar Eisenstadt att det alltid finns politiska system i ett samhälle. Detta för att ett samhälle alltid arbetar mot att uppnå kollektiva mål genom ett legitimt mönster av växelverkan, vilket alltså är det politiska systemets definition (Eisenstadt, 1993, s.5).

Utifrån Eisenstadts formulering av det politiska systemets definition är det inte lämpligt att använda den eventuella förekomsten av en stat för att skilja olika typer av primitiva samhällen åt. Istället kan de klassificeras utifrån i vilken utsträckning politiska organisationer och aktiviteter framträder i dem. Genom definitionen av ett politiskt system är det möjligt att just identifiera politiska aktiviteter. I huvudsak handlar det om fyra olika områden. Det första är det legislativa beslutsfattande, som innebär skapandet och upprätthållandet av samhällets kollektiva regler. Det andra är den administrativa, exekutiva delen, som innefattar utförandet av de olika reglerna. Det tredje är opinionsbildning och det fjärde juridisk aktivitet. Samverkan mellan de olika områdena blir politiska processer (Eisenstadt, 1993, s.6f).

Eisenstadt presenterar några huvudområden i det komparativa studiet av politiska system. Ett är handlar om i vilken utsträckning det politiska systemet är organiserat i specifika politiska roller, och i vilken utsträckning de olika politiska aktiviteterna är separerade från varandra. En fråga kan till exempel vara om det legislativa och det rättsskipande är organiserat separat eller sammanblandat. Två andra områden rör frågor kring hur samhällets kollektiva mål behandlas samt varifrån det politiska systemet och dess ledare får sin legitimitet (Eisenstadt, 1993,

s.8f). Oavsett om en studie som berör den politiska konstruktionen av ett samhälle är komparativ eller inte, utgör Eisenstads huvudområden bra utgångspunkter för en undersökning av de politiska inslagen i ett samhälle.

2.2.3 Politik och territorium

En av de mest cementerade uppfattningarna om politik rör dess förhållande till territorium. Det traditionella sättet att se på politisk organisation och politiska organisationer i förhållande till territorium är fast förankrad i statsvetenskapen, och sällan studeras politik utan att också dess territoriella anknytning blir en del av forskningen.

Jan-Magnus Jansson (1969, s.36f) beskriver till exempel staten som en urtyp av offentlig organisation, där politikens själva kärna alltså blir styrandet av staten. Staten definieras i sin tur av just kontroll eller makt över ett specifikt territorium. Janssons syn på offentlig organisation har tidigare formulerats av flera av de klassiska statsvetenskapliga filosoferna. Redan Aristoteles betraktade staten som den högsta gemenskapen, och menade att människan är beroende av den (Malnes & Midgaard, 1994, s.43f). När statens definition diskuteras i modern tid hänvisas ofta till Montevideokonventionen. I art. 1 presenteras fyra kriterier som måste vara uppfyllda för att en stat ska räknas som stat enligt den internationella rätten. Den ska ha en permanent befolkning, ett definierat territorium, en regering och kapaciteten att ingå relationer med andra stater (Convention on the Rights and Duties of States, 1933)

En stor del av den politiska forskningen ser på territorium som något fundamentalt för människans sociala samvaro, och därmed också för människans politiska samvaro. Människan har historiskt alltid betraktat den territoriella suveräniteten som en förutsättning för sitt liv och existens, menar vissa. Ofta härleds tankarna just till Aristoteles. Idéerna har förts vidare och utvecklats av flera olika politiska tänkare, men har inte stått oemotsagda. John Ruggie har till exempel hävdade att samhällena i Europa under medeltiden inte var speciellt starkt styrda av den territoriella tanken. Politisk makt utövades istället genom personliga relationer i olika hierarkiska system. Gränserna för var ett samhälle slutade och ett annat tog vid var varken lika tydliga eller lika viktiga som i modern tid. Ruggie menar också att det moderna internationella systemet i vissa delar igen utvecklats

och inte längre består av de tydligt avgränsade politiska entiteterna som det tidigare gjort. (Larkings, 2010, s.48f).

En fundamental fråga i studiet av politikens relation till territorialiet, är vad ett nomadiserat levnadssätt innebär för existensen av politik. Det finns flera exempel på samhällen som inte haft en lika självklar koppling till ett specifikt territorium, men som ändå kan sägas ha varit politiska. Det mest framträdande är nomadsamhället. Medan bofasta samhällen för det mesta har fasta gränser markerade med murar och vägar, är nomadsamhällets gränser rörliga och mjuka (Larkings, 2010, s.46f). Även om det sätt på vilket politiska resurser fördelas skiljer sig mellan olika typer av samhällen, är resursfördelning som process något som återfinns i både bofasta samhällen och nomadsamhällen. Det tidiga mongolska riket, före dess utveckling mot ökad bofasthet, är ett exempel på vad nomadism kan innebära för synen på politik. Mongolerna betraktade inte samhället utifrån territorium utan i termer av folk. Den suveränitet en ledare hade över sina undersåtar baserades inte på överhöghet över en specifik plats med fasta gränser, utan på den specifika grupp av människor ledaren hade makt över (Schurmann, 1956, s.305).

Det är svårt att undkomma det faktum att en stor del av den politiska forskningen baserar samhällsuppbyggnaden på territoriell kontroll. Eisenstadt (1993, s.5) och många med honom menar till exempel att territoriell överhöghet är en del av definitionen av ett politiskt system. En del av den antropologiska forskningen hävdar att alla folk skapar och nyttjar territoriella gränser (Lewellen, 1992, s.10). Viktigt att understryka är att även om det stämmer att alla folk konstruerar sin politiska organisation baserat på territorium, betyder det inte nödvändigtvis att det sker på samma sätt eller innebär samma sak i alla typer av samhällen.

3 Den samiska samhällskonstruktionen

Utformningen av det samiska samhället har varierat beroende på flera olika omständigheter. Det finns och har funnits skillnader mellan östra och västra Sápmi, men också mellan skogssamer och fjällsamer. Dessutom har samhällskonstruktionen varierat beroende på i vilken skala och på vilket sätt renskötsel bedrivits. En beskrivning av hela det samiska samhället på en gång innebär alltså en sammanfogning av flera olika delar.

Samerna har vid vissa perioder i historien varit nomader, framförallt efter att den storskaliga renskötseln utvecklades. Under större delen av den kända historien har de dock varit vad som tidigare skulle benämnas som halvnomader, då de flyttat mellan olika visten beroende på årstid. Inom vissa områden har de varit helt bofasta, speciellt längs kusterna (Fjellström & Sköld, 2016).

En av de mest grundläggande delarna i det samiska samhället är just renen. Det har dock inte alltid, och framförallt inte i hela Sápmi, inneburit att samhället livnärde sig på så storskalig renskötsel som förekommer idag. Eftersom bruket av renen varierat, har också graden av nomadiskt levnadssätt förändrats i olika tider. De samer som i huvudsak försörjde sig på fiske hade till exempel endast några tiotal renar, som i första hand användes som dragdjur och inte som föda. Jakt- och fiskesamerna var också i större utsträckning bofasta. Samtidigt fanns samer som helt följde och drev renhjordarna mellan olika platser (Tanner, 1929, s.234f). När och på vilket sätt den storskaliga renskötseln utvecklades är omtvistat. Evolutionisterna hävdar till exempel att utvecklingen mot renskötsel var en del av utvecklingen mot en ökad civilisationsgrad. Andra menar att renskötseln uppfunnits på en plats i världen och därefter spridits till alla andra områden där den bedrivs idag. På samma sätt finns olika teorier om hur domesticeringen av renarna skedde (Lundmark, 1982, s.13f). I den följande beskrivningen av det samiska samhället räcker det dock med att konstatera att renen tidigt var ett viktigt inslag och att samernas levnadssätt varierade både i tid och rum.

Vid studiet av den samiska samhällskonstruktionen är det tacksamt att börja med att studera den östsamiska befolkningen. Samerna i Beahcán hade under den ryska tiden stor frihet jämfört med den västsamiska befolkningen. De hade i relativt stor utsträckning möjlighet att själva konstruera och sköta sin förvaltning (Tanner, 1929, s.331). Det har möjliggjort studier, så sent som på början av 1900-talet, av vad många forskare betraktar som ett någorlunda ursprungligt samiskt samhälle (Lundmark, 1982, s.67).

Beskrivningen av det samiska samhället delas nedan upp i tre övergripande delar, varav den första handlar om den grundläggande samhällskonstruktionen. Den andra berör de politiska och juridiska processerna och institutionerna, och den tredje de utrikespolitiska inslagen.

3.1 Siida-systemet

Det finns många likheter i samhällsorganisationen bland de folk som levt i de arktiska områdena. Basen för den sociala och politiska konstruktionen har varit släktskapet. På grund av det skiftande och stränga klimatet har behovet av flexibilitet varit stort. Samhällsorganisationen behövde vara möjlig att förändra beroende på årstid och resurstillgångar (Bull, Oskal, & Sara, 2001, s.299). Den organisationsform som av många forskare betraktas som den ursprungliga samiska samhällskonstruktionen heter på nordsamiska siida, och är en typ av bysamfällighet. Siidan är dock framförallt kopplad till det östsamiska området. Det råder delade meningar om huruvida det västsamiska området var organiserat på samma sätt, och om siidan ens kan betraktas som en ursprunglig samisk samhällskonstruktion. Vissa forskare menar att det i själva verket var en organisation skapad av den ryske tsaren i slutet på 1800-talet (Karlsson, 2006, s.47f). När framförallt den östsamiska siidan ska beskrivas hänvisas ofta till Tanners verk *Antropogeografiska studier inom Petsamo-området*.

3.1.1 Den skoltsamiska siidan

Tanner skrev om den samiska befolkningen i Beahcán, och framförallt om de så kallade skolterna. Hos skolterna innebar begreppet siida två saker. Dels den

vinterby där siidans medlemmar bodde tillsammans under vintermånaderna, och dels som benämning på en större intressegemenskap. Gemenskapen baserades på de tillhörande samernas bruksrätt till bland annat jakt och fiske på ett visst område, och inkluderade både renhjorden och det markområde gemenskapen nyttjade. Det territoriet siidans folk disponerade över benämner Tanner siidajorden¹. Även om siidans befolkning förändrades, så förblev siidajordens territorium mer eller mindre detsamma. Ju större befolkningen i siidan blev desto fastare blev gränserna. Tanner konstaterar att siidans gränser var väl anpassade till den omkringliggande naturen. Han skriver, dock utan något större stöd för det, att gränserna förmodligen är mycket gamla. Vidare menar han att en trolig förklaring till siidans uppkomst var att förhindra konflikter med grannar och att trygga jakträtten (1929, s.86f, 99).

Befolkningen i siidan kallar Tanner för siidafolk. Siidafolket baserades som utgångspunkt troligen på släktskap, men kunde också innefatta enskilda personer utan släktkoppling till gruppen. Det kunde handla om till exempel andra samer från en grann-siida, men det behövde heller inte nödvändigtvis vara en same. Det finns exempel på att både kareler och finska familjer blivit medlemmar i en siida. (Tanner, 1929, s.339-341).

Befolkningsmängden i en siida kunde variera kraftigt, både mellan olika siidor och i samma siida över tid. Tanner nedtecknade antalet samer i början av 1920-talet i de olika siidorna i Beahcán. I den största av siidorna, Suenjel, fanns då 37 hushåll och totalt 165 personer. I den minsta av dem fanns 22 hushåll och sammanlagt 97 personer (1929, s.301-305).

Ursprungligen försörjde sig skolterna genom fiske och jakt, framförallt på vildren. Tidigt användes renar som dragdjur och över tid utvecklades rennäringen. Hur marken inom siidan fördelades mellan dess medlemmar varierade, men det fanns vissa huvuddrag. Skoltsamerna flyttade fyra gånger om året till olika boplatser, bland annat för att maximera resultatet av fisket. Siidans befolkning samlades i ett gemensamt viste om vintern. Varje släkt hade ensamrätt till nyttjandet av en andel av siidans mark, dit de flyttade med sina renar under vår, sommar och höst. Varje familj i en släkt hade i sin tur rätt till ett specifikt område

---

¹ Tanner benämner den egentligen sitjorden, där sit är en försvenskning av det skoltsamiska sijda.

i släktens andel. Området och nyttjanderätten ärvdes. Om släkten växte sig större kunde siidan komma överens om att utöka området eller flytta delar av den till en annan släkts område. På samma sätt kunde storleken på en viss familj inom en släkt förändras, och det var då släkten själv som beslutade om att utvidga eller minska dess andel. Vissa områden, till exempel fjälltrakterna, ägdes gemensamt av siidan. Dessutom fanns det delar av siidajorden där fördelningen av nyttjanderätter inte skedde genom arv utan genom lottdragning, som gjordes om med ett bestämt antal års mellanrum. En sådan del var havsstränderna, där det fiskades med not (Holmbäck, 1922, s.30f).

3.1.2 Siidan och byarna i västra Sápmi

Om och i så fall i hur stor utsträckning det östsamiska siida-systemet har funnits i hela Sápmi är omtvistat. Tanner menar att siida-systemet har funnits bland de samiska byarna i västra Sápmi i relativt stor utsträckning, och att det finns källor som stödjer det (1929, s.399-402). Det finns också flera saker som tyder på att så var fallet. Begreppet siida har dock inte helt samma betydelse i västra Sápmi som i östra, men gemensamt är att det innebär en typ av samfällighet (Roung, 1991, s.38). I östra Sápmi kunde siidan som ovan konstateras jämföras med en bysamfällighet. På grund av skillnader i levnadssätt i västra Sápmi var siidan där i större utsträckning ett institut för flyttning (Elenius, 2006, s.3).

Information om hur det samiska samhället i Sverige var konstruerat innan statens mer omfattande reformer går att återfinna i källor från 1500-talet. Vid den tiden tog svenska staten upp skatt av samerna via birkarlarna. Samerna var då uppdelade i byar, motsvarande den östsamiska siidan. Olika samer fiskade i olika sjöar, och skattade sedan på sin fångst. I nyare källor framgår det att vissa samer i byarna hade ensamrätt att fiska på vissa platser. Detta betydde inte nödvändigtvis att de hade rätt att bruka resten av landet på de platserna. De enskilda områdena som specifika samer nyttjade har av svenska tjänstemän benämnts som lappskatteländ. Indelningen i de olika områdena gjordes dock mest troligt ursprungligen av samerna själva. Lappskatteländan som antecknades i de tidiga skattelängderna ger alltså en relativt god bild av hur åtminstone vissa områden av västra Sápmi var uppdelat. På vilket sätt landet delades varierade. Fjällsamerna, som flyttade mer än skogssamerna, kunde till exempel ha ensamrätt till nyttjandet

av flera olika platser beroende på årstid. Inom det skogssamiska området finns tecken på att siidans folk, precis som hos skolterna, samlades i gemensamma visten om vintrarna för att sedan sprida ut sig under perioden från våren till hösten (Holmbäck, 1922, s.7-10, 27-36, 39).

Det är svårare att uppskatta hur många samer som bodde i varje by eller siida i västra Sápmi än i östra. Det beror delvis på att det skedde stora befolkningsförskjutningar bland västsamerna, som ett resultat av både kolonisation, svält och renpest. Dels beror det på att det i stor utsträckning endast var antalet skattepliktiga män som antecknades av statliga myndigheter, och det är just information från statliga myndigheter om befolkningens storlek som finns att tillgå. Det är alltså i många fall inte möjligt att få reda på antalet kvinnor och barn bland den samiska befolkningen (Tanner, 1929, s.311f). Viss uppfattning om antalet hushåll går dock att få ur informationen om birkarlarnas relation till det samiska samhället, vilket berörs nedan.

3.2 Beslutsfattande, rättssystem och resursfördelning

3.2.1 Beslutsstruktur och juridiskt system hos skolterna

De band som höll samman de olika hushållen i en siida var av samma karaktär som banden mellan familjemedlemmarna i enskilda hushåll. Basen var solidaritet, och innebar att ens egna rättigheter skyddades mot att andra enskildas rättigheter och det kollektiva intresset respekterades. Organisationen i en siida var uppbyggd utifrån det enskilda hushållet, det vill säga familjen. Familjens överhuvud, fadern eller äldsta sonen, var dess representant i norrâz. Norrâz var siidans ting och dess högsta beslutande organ. Det leddes av en president som valdes över ett år. Ett beslut taget i norrâz gick inte att överklaga. Det var tinget som ägde siidan och som beslutade om bland annat dess försörjning. Det var inte tillåtet att bosätta sig på vilken siidajord som helst utan godkännande från norrâz. När en person flyttade till en ny siida blev denne inte automatiskt en del av gemenskapen. Norrâz kunde inskränka den nyinflyttades rättigheter under en viss tid. Först när

den bestämda tiden passerat kunde personen räknas som fullvärdig medlem. Det var heller inte helt säkert att den som ansökte om medlemskap fick det, speciellt inte om personen lämnat en tidigare siida på grund av en konflikt (Tanner, 1929, s.339-342).

Enligt Tanner fanns det nästan inga drag av klasshierarkier inom det samiska samhället. Endast familjen till en noajdde, specifika schamansläkter, hade högre status. Utöver det var de olika släkterna jämlika. Det fanns heller inte trälar hos samerna (Tanner, 1929, s.346).

Norrâz var inte bara det högsta beslutande organet utan fungerade också som en domstol. Antingen tog norrâz upp fall på eget initiativ eller så kunde den enskilde medlemmen begära att en tvist skulle tas upp av tinget. Domstolen utredde målet och dömde i det. Enligt Tanner (1929) var skolternas straffrätt hård, och influerades till stor del av tanken på öga för öga. Ett mord ledde till dödsstraff, och avrättningarna kunde vara grymma. Vid mened höggs ett finger av på förövaren, och det finns till och med beskrivningar om hur en kvinna brändes till döds som straff för sin otrohet. Enligt befintliga källor, både samiska och ryska, pekar dock det mesta på att varken mord eller avrättningar var vanliga bland skolterna. I början av 1500-talet begränsades den samiska domsrätten av den ryska staten, och norrâz funktion som domstol minskade successivt i betydelse. Den samiska domstolen bibehöll dock länge en relativt stor domsrätt, där flera av de fall som togs upp handlade om renstöld. För stöld var straffet ofta böter och prygel (Tanner, 1929, s.366-369).

En viktig del av det juridiska systemet var arvsrätten. Skolternas regler påminde om bland annat de mongoliska arvsreglerna, vilka skiljer sig mycket från de traditionella västerländska. Hos skolterna var det den yngsta sonen, inte den äldsta, som ärvde de betydande delarna av föräldrarnas egendomar. Till exempel var det den yngsta sonen som ärvde hela faderns renmärke, medan de övriga sönerna fick så kallade avbrottsmärken (Roung, 1991, s40f).

3.2.2 Beslutsstruktur och juridiskt system hos västsamerna

Det är möjligt att beslutsstrukturen hos östsamerna fanns helt eller delvis också hos västsamerna. Till exempel finns råđđi, ett rådslag, fortfarande i Jokkmokkstrakten (Kuoljok, 1991, s.45). I förvaltningen av världsarvet Lapponia

hålls ráđđi minst två gånger per år. Då samlas allmänheten och intresseorganisationer för att ge sina synpunkter på hur världsarvet sköts (Laponiatjuottjudus, 2016). Det är alltså en modern version av den gamla styrformen, och det kan spekuleras i om det i själva verket är en motsvarighet till det östsamiska norrâz.

Precis som hos skolterna var det i västra Sápmi siidans ledning som styrde, bland annat genom att fördela land mellan dess medlemmar. Rätten till att nyttja ett område ärvdes vanligtvis (Lundmark, 2006, s.31).

Från mer modern tid finns mycket information om den renskötande siidan. I den renskötande siidan bland fjällsamerna ägde de enskilda familjerna sina egna renar, medan hela siidans totala renhjord vissa tider på året sköttes gemensamt av alla familjer. Det var då den enskilda ägaren som hade rätt att själv besluta i frågor om dennes egna djur. Det var inte möjligt för andra medlemmar att överpröva en renägares beslut om att till exempel slakta ett visst djur. Besluten togs dock både utifrån ägarens och samfällighetens behov. Siidan hade i sin tur befogenhet att besluta över dispositionen av land. Varken beslut på ägarnivå eller på siidanivå togs dock helt utan hänsyn till den andre (Bull et al, 2001, s.302f).

Redan från 1500-talet hade den svenska staten infört sin egen rättsskipning i den delen av Sápmi som ligger i Sverige. I vissa ting satt både samer och birkarlar som nämndemän, men det var ändå svensk rätt som användes. Lundmark menar dock att en stor del av det samiska rättssystemet levde vidare och tillämpades samtidigt som det svenska. Bland annat har flera präster i olika delar av svenska och nuvarande finska Sápmi vittnat om att samerna höll ting och nyttjade den samiska rätten ända in på 1800-talet (Lundmark, 1982, s.72f). Det finns också skildringar från tidigt 1800-tal som beskriver hur samerna hade en egen domare. Domaren var en äldre samisk man som avgjorde tvister om bland annat arv (Drake, 1918, s.227f).

Vad de västsamiska rättsreglerna rent materiellt innehöll är oklart. Gällande arvsrätten på vissa platser i Sápmi pekar en del dock på, precis som hos skolterna, att den yngsta sonen ärvde de betydande delarna av egendomen. Så var fallet bland till exempel bofasta samer i Kárásjohka. Där flyttade de äldsta sönerna hemifrån och byggde en egen stuga när de gifte sig, medan den yngsta sonen stannade hemma och tog över föräldrarnas hem. Ett annat exempel är från Guovdageaidnu, där arvsrätten var starkast för den yngste sonen både bland de

fastboende och renskötande samerna (Roung, 1991, s.41). Vissa menar dock att det ursprungligen var så att kvinnor och män hade lika arvsrätt, men det saknas stöd för detta (Drake, 1918, s.232).

3.2.3 Resursfördelning

En av siidans funktioner var att fördela resurser mellan dess medlemmar. I stor utsträckning innebar det att dela bytet från jakt och fiske. Det fanns system för hur resursfördelningen skulle gå till, men det skedde inte på samma sätt i hela Sápmi. Gemensamt var dock att vissa resurser delades bland alla siidans medlemmar och vissa behölls av den enskilde.

I dåvarande Kemi lappmark, i östra Sápmi, bedrevs vildrensjakt både gemensamt och enskilt. Vid den gemensamma jakten om vintern eller våren deltog en man från varje hushåll, och bytet fördelades lika mellan dem. Om hösten jagade de enskilda familjerna ren och fick då hela bytet själv. Vid bäverjakt behöll dock inte familjen hela bytet, även om jakten inte genomförts gemensamt. De mest värdefulla delarna på bävern, som till exempel skinnet, delades mellan alla medlemmar i siidan (Holmbäck, 1922, s.31).

Ett annat exempel på fördelningen av resurser är från samebyn Rounala. Den var belägen vid älven Geaggáeatnu, som rinner genom nuvarande Kiruna kommun. Inom byns område låg fem sjöar. Av dessa fem sjöar nyttjades fyra av dem endast av vissa samer, medan den femte kunde nyttjas fritt av byns alla medlemmar (Holmbäck, 1922, s.16).

Även om det står någorlunda klart att enskilda familjer hade ensamrätt till att bruka vissa fiskevatten, pekar allt på att det inte fanns någon personlig äganderätt till land eller vatten. Dessutom kunde familjer som inte deltog i jakt, på grund av till exempel sjukdom, få del av bytet ändå (Lundmark, 1982, s.68).

3.3 Utrikespolitik

Det finns ingenting som tyder på att samerna har ägnat sig åt krigsföring eller alls hade några större våldsamma konflikter med andra folk. Tanner (1929) menar

att de istället förlitade sig på att deras noajdde skulle kunna skrämma bort motståndarna med sina konst. Tanner hävdar också att siidorna endast undantagsvis samarbetade flera stycken i någon större politisk organisation. De enskilda siidornas intressen var alldeles för lokala för att vara föremål för något större politiskt engagemang från en annan siida. Dessutom var avståndet mellan de olika siidorna stora och bestod av ödemark, vilket innebar att själva kontakten med en annan grupp samer var bristfällig (Tanner, 1929, s.352).

Det samiska samhället har dock, trots bristen på mer omfattande internationell politisk organisation, historiskt haft både utrikespolitiska och folkrättsliga inslag. Det har uppstått konflikter och träffats överenskommelser mellan bland annat de olika enheterna i siida-systemet, men också med andra folk. Överenskommelser om hur kondominaten inom siida-systemet skulle disponeras är ett exempel på det, och samernas kontakt med birkarlarna ett annat.

3.3.1 Gränsdragning i siida-systemet

Siidan hade tydliga gränser där dess medlemmar nyttjade ett specifikt territorium. Gränserna var dock inte nödvändigtvis fasta. Mellan de olika östsamiska siidorna fanns områden som förvaltades gemensamt, så kallade kondominat. Det var ett område som ingen av dem ägde. Tanner beskriver till exempel hur två siidor efter överenskommelse med varandra kunde flytta gränserna mellan sig och kondominatet, beroende på vilken siida som just då hade störst behov av att tillgodogöra sig resurserna på området. Norrâz utsåg företrädare som möttes och förhandlade om de nya gränserna. Tanner menar alltså att en siida inte bara tillgodosåg sina egna behov utan också strävade efter att underlätta för de omkringliggande siidorna. På så sätt minskade risken för konflikter över de skiftande naturresurserna (Tanner, 1929, s.347f).

En siida kunde också tillåta samer från en annan siida att utnyttja resurser på deras område. Exempel på det går att hitta i noteringar från dåvarande Kemi lappmark, där det fanns tydliga gränser mellan de olika siidorna. Mot en avgift kunde dock en same fiska eller jaga på en annan siidas område. Avgiften var vanligen halva bytet (Holmbäck, 1922, s.31).

3.3.2 Birkarlarna

En av de historiskt mest betydelsefulla grupperna som haft kontakt med det samiska samhället är birkarlarna. Birkarlarna återfinns i källor från 1300-talet, men det är inte känt varifrån de ursprungligen kom. Klart är i alla fall att de senare blev bönder och handelsmän i nuvarande Norr- och Västerbotten. De hade ensamrätt både till att ta upp skatt av samerna åt kronan och till att handla med dem (Lundmark, 1998, s.18f). Under 1500-talet var birkarlarna i stort sett självständiga, men kom under de följande hundra åren att bli underställda svenska kronan (Bergman & Edlund, 2016, s.55).

Samerna i Fennoskandia har under lång tid bedrivit handel med andra delar av världen. På samiska offerplatser i norra Sverige har det hittats mynt från 800-talet. Vissa av mynten kommer från det arabiska kalifatet, vilket kan ge en bild av handelsnätverkets vidd. Det tyder också på att det funnits någon typ av mellanhand i handeln mellan samerna och resten av världen. Det skulle kunna ha varit birkarlarnas roll (Bergman & Edlund, 2016, s.54).

Samerna betalade sin skatt till kronan via birkarlarna. Mellan fem och elva skattepliktiga samer betalade till samma birkarl. Det var också det ungefärliga antalet hushåll i en siida, vilket troligen innebar att en siida skattade till en specifik birkarl (Bergman & Edlund, 2016, s.59f). Frågan om hur relationen mellan samer och birkarlar såg ut är omtvistad. Vissa menar att birkarlarna var förtryckare som behandlade samerna grymt. Andra hävdar istället att de inte kunde behandla dem illa eftersom handeln i sådana fall inte skulle fungera (Lundmark, 1998, s.18f). Oavsett vilket så var birkarlarna en betydelsefull del i samernas kontakt med bland annat svenska kronan.

3.4 Kritik

Som poängterats redan i inledningen har det framförts kritik mot bland annat Tanners beskrivning av det samiska samhället. Att skolternas samhällsorganisation skulle vara den ursprungliga samiska organisationsformen har till exempel kritiserats av Kerstin Kuoljok. Hon jämför skolterna med

liknande folk som levt på Tajmyrhalvön i Ryssland, bland annat Nganasanerna, och konstaterar att den information som finns om befolkningen på den arktiska tundran och skogarna inte stämmer med beskrivningen av siida-systemet. Till exempel menar hon att påståendet om att samerna samlades i vintervisten och spred ut sig om sommaren är felaktigt. Tvärt om är det troligare att de, precis som Nganasanerna och andra folk i norra Ryssland, samlades i visten om sommaren och spred ut sig om vintrarna. Istället skulle systemet med vintervisten kunna vara skapat av den ryske tsaren (Kuoljok, 1991, s.42-45). Kuoljoks kritik falsifierar inte de tidigare befästa uppfattningarna om att samernas ursprungliga samhällskonstruktion var likadant som den moderna östsamiska. Däremot minskar kritiken trovärdigheten i bland annat Tanners historieskildring.

4 Det politiska samiska samhället

4.1 Grundläggande samhällsstruktur

Utgångspunkten i frågan om det historiska samiska samhället kan ses som politiskt eller inte måste tas i en analys av dess grundläggande samhällsstruktur. Genom det kan också eventuella politiska inslag identifieras.

Mycket av det som enligt teorier i politisk antropologi karaktäriserar jakt- och fångst samhällen går att finna i det historiska samiska samhället. Ursprungligen verkar det inte ha funnits någon personlig äganderätt bland samerna, åtminstone inte till mark. Det fanns heller inte olika klasser och inga utvecklade hierarkiska system. Vidare byggdes samhället upp utifrån släktskap, med familjen som minsta enhet. Just avsaknaden av äganderätt och klasshierarkier samt uppbyggnad utifrån släktskap är inom antropologin starkt förknippat med det primära samhället.

Den traditionella idén om att jakt- och fångst samhällen skulle vara den lägst utvecklade typen av samhälle, och därmed anarkistiskt, ska inte accepteras utan vidare. Det historiska samiska samhället saknade visserligen vår moderna statsapparat, med utvecklad förvaltning och institutioner, men det var inte ett organiserat samhälle. Det skulle till och med gå att argumentera för att det samiska samhället i själva verket var organiserat som flera primitiva stater, i form av siidor. Det blir tydligt i relation till statskriterierna i Montevideokonventionen. Siidan hade en relativt permanent befolkning och ett definierat territorium. Norrâz kan liknas vid en regering, och siidorna kunde ingå relationer med varandra. Siidan hade kontroll över sitt definierade territorium, och personerna som befann sig inom dess område följde troligen de regler som uppställdes och blev annars dömda av dess domstol.

Siidan skulle alltså möjligen kunna betraktas som en primitiv stat, men det går också att argumentera för motsatsen. Framförallt i västra Sápmi verkar siidan inte ha varit en speciellt stark organisationsform, och befolkningsantalet i varje siida varierade beroende på bland annat kolonisationens framfart. Även befolkningsantalet i de olika enheterna i östra Sápmi kunde variera mycket. Siidans gränser var dessutom mer rörliga när befolkningsantalet var lågt. Ett argument för att siidan inte kan ses som en primitiv stat är alltså dess instabilitet och dess föränderlighet.

I vilken omfattning medlemmarna i siidan följde de beslut som togs i norrâz är svårt att säga, men troligen skedde det i stor utsträckning eftersom alla familjer var representerade i tinget genom sitt överhuvud. De var alltså själva delaktiga i styrandet av siidan. Hur själva beslutsfattandet gick till är dock oklart. Vi vet inte om svåra frågor avgjordes genom röstning eller om det diskuterades till dess att alla i tinget var ense. Vi vet heller inte om alla medlemmar i tinget hade samma rätt att göra sin röst hörd, även om det samiska samhällets brist på klasshierarkier kan tyda på att så var fallet.

4.2 Det politiska systemet

Det är tydligt att det har existerat ett politiskt system inom det historiska samiska samhället. En av de viktigaste delarna i definitionen av ett politiskt system är det legitima monopolet på våld och tvång över ett visst territorium. Det samiska samhällets relation till territorialitet behandlas mer nedan, men det kan konstateras att siida-systemet präglades av gränsdragning och ensamrätt till vissa områden. Det går också att identifiera något som i allra högsta grad liknar ett vålds- och tvångsmonopol. Illegitimt våld, som till exempel mord, straffades av siidans ting med legitimt våld i form av kroppsstraff. Det framkommer ingen information om att det skulle ha funnits specifika personer som hade ansvar för det praktiska utförandet av vålds- och tvångshandlingar, likt en poliskår. Däremot tog norrâz, siidans ting, beslut som kan kopplas till monopolet. I sin roll som högsta beslutande organ kunde norrâz bland annat besluta om vem som fick bosätta sig inom dess territorium. Som domstol kunde tinget också utdela olika straff, och till och med döma någon till döden.

Att identifiera de andra kännetecknen för ett politiskt system är mer komplicerat. Ett samhälles strävan efter att genomföra kollektiva mål är ett diffust kännetecken, men det går att se drag av det i det historiska samiska samhället. Att samerna skapade ett ting, som tog beslut och satte upp regler för hur deras gemensamma resurser fördelades, måste ses som en del av den strävan.

Eisenstadt (1993) lyfter fram fyra olika delar av det politiska systemet, i form av politiska organisationer och aktiviteter. Dessa förekommer i varierande grad i det historiska samiska samhället. Det första är det legislativa beslutsfattandet, vilket fanns i norrâz, samernas ting. Norrâz skapade regler om bland annat hur de olika resurserna skulle fördelas och vilken familj som skulle bruka vilket område. Att norrâz fungerade som domstol innebär att det också funnits, om inte lagar, så åtminstone överenskomna normer att döma utifrån. Allt tyder på att det fanns regler om resursfördelning, men också att det fanns grundläggande förbud mot till exempel stöld och mord. Vidare kan det tänkas att norrâz upprätthöll och reproducerade gamla sedvänjor, som redan var oskrivna regler i det samiska samhället. Det är svårt att säga något om hur omfattande deras regelsystem var, men det kan konstateras att legislativt beslutsfattande fanns i relativt hög utsträckning bland samerna.

Den andra och tredje delen är det administrativa och det opinionsbildande. I vilken grad dessa existerat i det historiska samiska samhället finns få uppgifter om. Kanske hade vissa medlemmar i siidan till uppgift att se till att de olika reglerna följdes och implementerades, men det är troligare att det sköttes gemensamt av alla. Eftersom varje familj hade en representant i norrâz bör det inte ha funnits några oklarheter bland siidans medlemmar om vilka regler som gällde. Dessutom låg det i allas intresse att följa norrâz beslut, eftersom individen var beroende av det kollektiva för att överleva. Någon borde däremot ha haft ansvar för att till exempel fördela byten från jakt, men om det varit en uppgift för specifika medlemmar eller för norrâz går inte att avgöra. Gällande opinionsbildandet är det tänkbart att det återfinns i alla typer av samhällen, men det finns ingen information om förekomsten av det i det samiska.

Den fjärde delen som Eisenstadt lyfter fram rör förekomsten av juridisk aktivitet, vilken är tydlig i det historiska samiska samhället. Norrâz funktion som domstol har levt kvar i östra Sápmi under lång tid. Mycket tyder också på att det funnits ett utvecklat juridiskt system i västra Sápmi. Viktiga tvister, som också

kan tänkas ha varit bland de vanligaste, rörde renstöld. Precis som det inte är möjligt att svara på hur beslutsfattandet i norrâz gick till, är det omöjligt att svara på hur dömandet såg ut. Kanske skedde det genom röstning, eller genom konsensus. I västra Sápmi verkar det ha varit en enskild äldre man som avgjorde tvisterna.

De olika delarna av det politiska systemet i det historiska samiska samhället var sammablandade, och norrâz hade både rollen som den legislativa och den dömande makten. Just den legislativa och den dömande delen av det politiska systemet var dock relativt framträdande, speciellt i jämförelse med de andra delarna som utifrån den här studien knappt förekommer alls.

4.3 Samerna och territorialiteten

Hur nomadsamhällets koppling till territorialitet ser ut är, som konstaterats ovan, inte självklart. Att det samiska samhället skulle ha varit fritt från territoriellt tänkande stämmer inte. Däremot kan synen på territorium och ägande av jord delvis ha varit annorlunda. Mycket tyder på att samerna i både västra och östra Sápmi skapade självständiga organisationer, siidorna, och att de endast nyttjade de marker som tillhörde dem. Siidorna hade relativt fasta gränser mot varandra, och det var inte tillåtet att bruka resurser på andras område utan tillåtelse. Sett till siida-systemets gränsdragning går det alltså att konstatera att tanken på territorium hade stor betydelse för samerna, precis som i den moderna politiska världen.

Fördelningen av andelar i siidans territorium gjordes dock inte nödvändigtvis med utgångspunkt i just mark och yta. Istället grundade den sig i stor utsträckning på resurstillgång, bland annat fiskemöjligheter. Det finns också anteckningar som tyder på att i vissa delar av västra Sápmi kunde en same ha ensamrätt till fisket på en viss plats, även om denne inte hade nyttjanderätt till marken. Det verkar alltså mer ha varit frågan om vad vi idag skulle kalla för fiskerätter. Den enskilde saknade dessutom ursprungligen äganderätt till marken. En person kunde inte sälja, köpa eller överlåta ett område utan tillåtelse från siidans ting.

Det kan konstateras att samerna historiskt troligen inte haft samma syn på territorium som vi har idag. En rimlig förklaring är att det var ett resultat av deras levnadssätt. Det lätt att tänka sig att det inte fanns samma behov för en enskild att

äga mark när de flyttade så ofta mellan olika boplatser. Mest grundläggande är dock att för ett folk som inte kultiverar marken, är marken inte lika viktig. Däremot är andra typer av resurser, som möjligheter till jakt och fiske, fundamentala. När samerna levde av huvudsakligen jakt och fiske var det också kring dessa näringar som områdena delades upp.

Många skulle kanske hävda att territorium är viktigare för högre utvecklade samhällen än lägre utvecklade, eller till och med att en förutsättning för ett högt utvecklat samhälle är en stark koppling till territorialitet. Det är dock nödvändigt att komma ihåg att territorialitet troligen inte alltid varit en lika självklar del ens i någorlunda utvecklade samhällen. Det är möjligt att det under medeltiden i Europa var viktigare med gränser baserade på personliga relationer och inte på territorium. Dagens samhälle måste enligt antropologiska teorier betraktas som mer utvecklat än någonsin förut. Ändå kan det argumenteras för att det internationella samhället delvis är på väg att lämna territorialitetstanken bakom sig, och att gränserna mellan de olika politiska enheterna inte längre är lika tydliga. Frågan är om territorialitet i sådana fall verkligen är en förutsättning för ett högt utvecklat samhälle.

4.4 Sammanfattande slutsatser och diskussion

Oberoende av om det historiska samiska samhället betraktas som politiskt eller inte, är det uppenbart att det i stor omfattning går att identifiera politiska konstruktioner inom dess ramar. Samerna har historiskt organiserat sitt samhälle på ett specifikt sätt för att kunna fördela resurser och sätta upp regler för tillvaron. Gör förekomsten av dessa politiska konstruktioner att det samiska samhället i sig var politiskt? John Locke skulle troligen svarat nej, men den moderna statsvetenskapen och politiska antropologin har en bredare analysförmåga. Det historiska samiska samhället skulle visserligen än idag betraktas som ett lågt utvecklat samhälle utifrån antropologiska teorier, men det skulle inte nödvändigtvis innebära att det också är opolitiskt. Basen för det samiska samhället var släktskap, vilket också enligt moderna samhällsutvecklingsteorier kan ses som den primära politiska enheten.

Det har ovan konstaterats att det finns argument för att siidan kan betraktas som en primitiv stat. Det är dock inte självklart att en kategorisering av siidan som stat är vad som ska eftersträvas. Genom att använda statsbegreppet minskar möjligheterna att studera andra typer av samhällen ur andra perspektiv än vårt eget. Med begreppet stat följer flera olika politiska tankar, vilka riskerar att påverka hur vi förstår andra samhällen. I en undersökning vars syfte är att bredda synen på vad ett politiskt samhälle kan vara, bör därför redan etablerade statsvetenskapliga begrepp appliceras med försiktighet.

Att skapa gränser mot andra folk och inom den egna siidan verkar ha varit viktigt för samerna, även vid de tider och områden de levde som nomader. Samerna verkar däremot inte på något sätt strävat efter att expandera eller sprida sitt samhälle. Tvärt om drog de sig undan vid konflikter och förlitade sig på deras noajdde kunde skrämman bort fienden. Den kontakt som fanns med andra folk verkar ha skett när någon utomstående kom till samerna för att till exempel handla eller ta upp skatt. Inga uppgifter har framkommit som pekar på att samerna själva sökte sig söderut, men det utesluter inte att det hänt.

Materialet om samernas sociala liv i framförallt Sverige är, som redan poängterats, bristfälligt. Det är inte möjligt att göra något åt det faktum att Sverige inte bemödade sig att samla information om samerna under 1500-talet. Däremot är det både möjligt och rimligt att idag arbeta för att dels sammanställa gammal information om det samiska samhället, och dels för att säkerställa att tillräcklig information samlas in om det moderna samiska samhället. Det är viktigt att sträva efter att samma misstag inte upprepas.

I den här undersökningen har bara ett litet område av det samiska samhället inkluderats. Studien har framförallt fokuserat på de delar som hör till traditionella statsvetenskapliga idéer om politik. Antagligen har flera saker som kan inräknas i det politiska studiet av det samiska samhället exkluderats. Som konstaterats ovan kan ju en företeelse vara politisk eller inte beroende på i vilken kontext den placeras. Precis som Dowson gör i sin beskrivning av hällmålningarna i södra Afrika, går det säkert att också betrakta fler samiska samhällsfenomen i termer av politik. Kanske skulle den samiska religionen, eller rent av det samiska hantverket, visa sig vara en betydande del i den politiska analysen av det samiska samhället. Klart är i alla fall att den här studien endast täcker en liten del av området.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det historiska samiska samhället i allra högsta grad innehållit politiska inslag. Siidan, norrâz, det legislativa beslutsfattande, representationen i styrandet av samhället, systemen för resursfördelning samt domstolen är några av dem.

Uppfattningen om samerna som ociviliserade och opolitiska är, som framgår redan av det inledande citatet av Väinö Tanner, grundfalsk. Om det historiska samiska samhället kan betraktas som ett politiskt samhälle beror i stor utsträckning på vilken definition det politiska samhället tilldelas. Inget absolut svar på den frågan kan lämnas i den här undersökningen. På grund av den tydliga förekomsten av ett politiskt system, tillsammans med de många politiska inslag som identifierats, kan dock konstateras att det historiska samiska samhället i vart fall inte var något opolitiskt samhälle.

5 Litteraturförteckning

- Andrén, N. (den 19 12 2016). *Politik*. Hämtat från Nationalencyklopedin:
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/politik>
- Bergman, I., & Edlund, L.-E. (2016). Birkarlar and Sámi - inter-cultural contacts beyond state control: reconsidering the standing of. *Acta Borealia*, 33(1), 52-80.
- Bieseles, M., & Hitchcock, R. K. (2000). Introduction. i M. Bieseles, P. P. Schweitzer, & R. K. Hitchcock, *Hunters and gatherers in the modern world* (ss. 1-27). New York; Oxford: Berghahn Books.
- Bull, K. S., Oskal, N., & Sara, M. N. (2001). *Reindriften i Finnmark: Rettshistorie 1852-1960*. Oslo: Capellen Akademisk Forlag.
- Convention on the Rights and Duties of States. (1933-12-23). Montevideo.
- Dowson, T. A. (2000). Painting as politics: Exposing historical processes in hunter-gatherer rock art. i P. P. Schweitzer, M. Bieseles, & R. K. Hitchcock, *Hunters & gatherers in the modern world* (ss. 413-426). New York; Oxford: Berghahn Books.
- Drake, S. (1918). *Västerbottenslapparna under förra hälften av 1800-talet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Eisenstadt, S. N. (1993). *The Political System of Empires*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- Elenius, L. (2006). *Nationalstat och minoritetspolitik: Samer och finskspråkiga minoriteter i ett jämförande nordiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Fjellström, P., & Sköld, P. (2016-12-22). *Samer*. Hämtat från Nationalencyklopedin:
<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/samer>
- Helander, B. (2016-11-29). *Nomader*. Hämtat från Nationalencyklopedin:
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/nomader>
- Holmbäck, Å. (1922). Om lappskattelandsinstitutet och dess historiska utveckling. SOU 1922:10.
- Jansson, J.-M. (1969). *Politikens teori*. Borgå: Almqvist & Wiksell.

- Karlsson, N. (2006). *Bosättning och resursutnyttjande: Miljöarkeologiska studier av boplatser med härdar från perioden 600-1900 e.Kr. inom skogssamiskt område*. Umeå: Umeå Universitet.
- Kuoljok, K. E. (1991). *På jakt efter norrbottens medeltid: Om Nordösteuropas historia och etnologi*. Umeå: Center för arktisk kulturforskning.
- Laponiatjuottjudus. (2016-12-29). *Organisation*. Hämtat från Laponia: <http://laponia.nu/om-oss/laponiatjuottjudus/>
- Larkings, J. (2010). *From hierachy to anarchy: territory and politics before Westphalia*. Basingstoke, Hampshire, England: Palgrave Macmillan.
- Lewellen, T. C. (1992). *Political anthropology: an introduction*. Westport, Connecticut: Bergin & Garvey.
- Lundmark, L. (1982). *Uppbörd, utarmning, utveckling: Det samiska fångstsamhällets övergång till rennomadism i Lule lappmark*. Lund: Arkiv avhandlingsserie.
- Lundmark, L. (1998). *Så länge vi har marker: Samerna och staten under sexhundra år*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Lundmark, L. (2006). *Samernas skatteland*. Stockholm: Institutet för rättshistorisk forskning.
- Malnes, R., & Midgaard, K. (1994). *De politiska idéernas historia*. Lund: Studentlitteratur.
- Nationalencyklopedin. (2016-12-29). *Lappmarker*. Hämtat från Nationalencyklopedin: <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/lappmark>
- Nationalencyklopedin. (2016-12-29). *Skolter*. Hämtat från Nationalencyklopedin: <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/skolter>
- Nationalencyklopedin. (2017-12-02). *Sameby*. Hämtat från Nationalencyklopedin: <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/sameby>
- Nationalencyklopedin. (2017-01-02). *Sápmi*. Hämtat från Nationalencyklopedin: <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/sápmi>
- Roung, I. (1991). *Samerna i historien och nutid*. Stockholm: Bonnier fakta.

- Samiskt informationscenter. (2017-01-02). *Nåjden*. Hämtat från Samer.se:
<http://www.samer.se/1139>
- Sámediggi. (2017-01-03). *Renmärke*. Hämtat från Sametinget.se:
<https://www.sametinget.se/renmarken>
- Schurmann, H. (December 1956). Mongolian Tributary Practices of the Thirteenth Century. *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. 19, No. 3/4, ss. 304-3089.
- Sundström, H. (2016-12-29). *Birkarlar*. Hämtat från Nationalencyklopedin:
<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/birkarlar>
- Tanner, V. (1929). Antropogeografiska studier inom Petsamo-området. 1, Skoltlapparna. *Fennia* 49, N:o 4.
- Teorell, J., & Svensson, T. (2007). *Att fråga och att svara: samhällsvetenskaplig metod*. Stockholm: Liber.